

GÁNGÓ GÁBOR

Trefort Ágoston tervezete az osztrák birodalom megszervezésére 1850 novemberében

Trefort Ágoston pannonhalmi kéziratgyűjteményének feltárása során bukkant elő az alábbiakban közreadott, a maga korában kiadásra nem került kézirat.¹ Trefort Ágoston eme 1850 végéről származó rendezési tervéről az ún. „tíz kötetes” *Magyarország története* említést tesz ugyan, ám sem kiadása, sem ismertetése mindmáig nem történt meg.²

Az *[Abhandlung] über die Mittel, die Revolution in der österreichischen Monarchie und in Ungarn zum Schluß zu führen* címet viselő német nyelvű röpirat nem autográf. Idegen kéz által letisztázott kéziratpéldányról van szó, melynek hitelességéért azonban Trefort saját kezű javításai-kiegészítései szavatolnak: a szöveg lejegyzője ugyanis hadilábon állt mind a német ortográfiával, mind pedig a Trefort által használt jogi szaknyelvvél. Mindazonáltal a kézirat, állapota alapján, lehetett azon példány is, melyet Trefort engedélyeztetés végett a katonai hatóságok elé terjesztett. Geringer és Appel bárónak, a magyarországi polgári és pesti igazgatási szervek előjáróinak a benyújtott röpiratra vonatkozó levélváltásából, melyet Deák Ágnes azonosított, az elutasítás ténye nem derül ki egyértelműen: egyelőre nem ismeretes, az irat végül is miért nem jelent meg.

Trefort jelen munkájából részletesen és egyértelműen megismerhetjük az ő, illetve sógorának és barátjának, Eötvös József bárónak a forradalom utáni politikai nézeteit. Eötvös és Trefort mint ismeretes, együtt töltötték bajorországi emigrációjukban az 1848 ősztől 1850 őszéig (azaz éppen a szóban forgó kézirat elkészültéig) terjedő időszakot – a röpirat hátterében minden bizonnyal ott kell látnunk azt az Eötvöst, aki 1850 tavaszán *Ausztria nemzetiségének egyenjogúsításáról* írott brosrájával, ugyanezen év őszén pedig az augsburgi *Allgemeine Zeitung*-ba írott cikkével maga is kifejtette, jóllehet más tematikus hangsúlyokkal, elképzeléseit az osztrák birodalom forradalom utáni rendezési lehetőségeiről, illetve a rendezés érzelmi és közjogi előfeltételéről.

A tanulmány elhelyezését a korszak politikai irodalmában problémák sora nehezíti. A forradalmak leverése és a nyílt, új abszolutizmus bevezetése közötti rövid időszak alkotmány-, közigazgatás- és hivataltörténeti, nemkülönben esztétikai vonatkozásaival a Habsburg Birodalom utódállamaiban a kutatás éppen napjainkban kezdett újfent élni.

¹ Trefort-Gyűjtemény, Főpátsági Könyvtár Kézirattára, Pannonhorma, 10a H 1/2. A gyűjtemény kutatását az A.1454/IV./98. sz. OKTK-pályázat keretében végzem. A Trefort-hagyaték feltárásához nyújtott segítségét ezúton köszönöm Ásványi Ilonának, R. Várkonyi Ágnesnek és Várszegi Asztriknak.

² Vö. Szabad György: Kijózanítás és illúziókeltés. In: Magyarország története 1848-1890. 6. I-II. Második, javított kiadás. Főszerkesztő Kovács Endre. Szerkesztette: Katus László. (Magyarország története tíz kötetben. Szerk. biz. Pach Zsigmond Pál, Andics Erzsébet, Berend T. Iván etc.) Budapest, Akadémiai, 1987. I. 494. Szabad György adata minden bizonnyal Csengery Antalnak atyjához, id. Csengery Antalhoz írott, 1851. március 9-i, Pesten kelt levelének következő sorain alapul: „[...] Trefortról [...] elkoboztak egy kis röpiratot: »Mint lehet bevégezni a forradalmakat«. Jó tanácsok Ausztriának és a rendezés körül szól. Értem a birodalmi ügyet. Sok jó volt benne, de nem radical. És mégis betilták. Bécsben kísért Trefort szerencsét.” Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bev. tan. Br. Wlassics Gyula, közzétette Dr. Csengery Lóránt. (Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. Hivatalos iratok és levelek.), Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1928, 437-438. Köszönöm Deák Ágnesnek, hogy az adatra felhívta a figyelmet.

foglalkozni. E rövid bevezető keretében a szerteágazó kérdéskör érdemi elemzése lehetetlennek tűnik. Mivel a Trefort írásnak azon sajátosságairól, melyek a bajorországi emigránsoknak a forradalom utáni Európa konzervatív köréhez való viszonyának vizsgálatára ösztönözhetnek bennünket, másutt már szót ejtettem,³ ezért itt a röpiratnak Franz Hartig gróf *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848* című nagyszabású visszatekintéséhez fűződő kapcsolatának ismertetésére szorítkozom.

Trefort, éles elméjűen és szellemesen, egy lehetséges új olvasatot ad Hartig művének. Amint a röpirat első részének bőséges, szó szerinti Hartig-idézeteiből is kitűnik, Trefort a *Genesis*... szövegének fő megállapításait olyan premisszáknak tekinti, melyből nemcsak a forradalom okaira következtethetünk, hanem levonhatunk érvényes konklúziókat a forradalom utáni berendezkedés mikéntjére nézve is. Trefort a vállalkozásával Hartig gróf könyvének kevésbé kidolgozott részére mutat rá: a *Genesis*... ugyanis a forradalomhoz vezető okok feltérképezése mellett kevesebb figyelmet szentelt a kibontakozási lehetőségek vizsgálatának. A Hartig által formulázott feladat-meghatározás Ausztria jövőjét illetően az oktrojált alkotmányba vetett naiv vagy naivnak látszó hiten alapul. „Biztosítani kell – mondja Hartig – a birodalom egységét, minden egyes koronaország és minden egyes állampolgár jogait, de magának a koronának a jogait is. És biztosítani kell minden egyes néptörzs nemzetiségét az oktrojált alkotmány szellemében minden támadás ellen, akár fentről, akár lentől, akár oldalról érkezze.”⁴ (Más lapra tartozik, hogy 1850-es álláspontjának tarthatatlanságát Hartig egy év múlva belátta.⁵) A forradalom befejezésének lehetőségét taglaló röpirat a továbbgondolásra vállalkozó, párbeszédet kezdeményező jellegét erősíti a vállalt mottó is. Az „Iliacos intra muros peccatur et extra” Vergiliustól kölcsönzött, zord hartigi mottójával szemben Trefort Horatius *Ars poetica*-jából vett jelmondata a romokból való újjászületés motívumát hangsúlyozza.

A röpirat önálló gondolatmenetét a szerző a címben feltett, első látásra furcsának tűnő, ám François Guizot-nak a francia forradalomról alkotott felfogásának ismeretében érthető kérdés megválaszolásának szenteli. Eötvös József 1850-ben írott műveiben a birodalom lakói egyéni szabadságjogainak biztosítása, a tartományi szerkezet megőrzése, illetve az oszromállapot megszüntetése mellett érvelt. Trefort írása a három feltétel teljesülése mellett gondolja végig a tartományoknak adható autonómia határainak kérdését.

Trefort itt előterjesztett javaslata valamiféle kompromisszum megteremtésére törekszik a szuverenitásjogok csorbitatlan egy kézben tartása és a tartományi kormányzati-közigazgatási decentralizáció között. Tervezetének figyelemre méltó eleme a „magyar megoldás” kiterjesztésének szándéka a birodalom többi tartományára is, így remélvén megteremthetni a szolidaritást Ausztria nemrég még egymással szemben álló népei között. A javaslat újszerűsége mellett azonban a terv gyenge pontja is első pillantásra szemünkbe tűnik. Ez nem más, mint a jogalap megteremtésére tett gondolat kísérlet: a Pragmatica Sanctiónak, az (1790:10. tc. folyományának igen, de hatályon kívül helyeztnek korántsem tekintett) 1848 áprilisi törvényeknek és az 1849. március 4-i oktrojált alkotmánynak az összebékítésére tett erőfeszítés ekkoriban még gyenge érvet jelentett a jogeljátszás-elmélettel szemben. E kísérlet mindazonáltal hozzájárult annak a problémának az ébren tartásához, amelynek újrafelvétele majd a kiegyezés alapját képezte: Trefort Ágoston röpirata is azt hangsúlyozza, Ausztria és Magyarország viszonyának rendezéséhez a közjogi anomáliák feloldásán keresztül vezethet majd az út.

³ Gángó Gábor: Metternich konzervatív Európája és a magyar liberálisok 1848 után: Eötvös József, Trefort Ágoston és Franz Hartig párbeszéde – Palackýról, Palacký ürügyén. In: František Palacký kétszáz éve (1798-1998). Szerkesztette: Fried István, Hódosy Annamária. Szeged, 1998. 69-78. (a továbbiakban: Fried – Hódosy)

⁴ [Hartig, Franz] *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848*. Leipzig, Ferdinand Fleischer, 1850. 387.

⁵ Hartig, Franz: *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848*. Dritte, mit vielen Zusätzen vermehrte Auflage. Leipzig, Ferdinand Fleischer, 1851. 319-320.

TREFORT ÁGOSTON

Értekezés az eszközökről, melyekkel a forradalom befejezhető az osztrák birodalomban és Magyarországon¹

Non ex fulgore fumum sed ex fumo lucem.²

Nem a nézeteim csálthatatlanságába vetett hit, nem a viszontvádaskodás szándéka, hanem az a törekvés késztetett az értekezés megírására és közzétételére,³ hogy szerény vizsgálódásom is hozzájáruljon az osztrák-magyar kérdés megoldásához. Ha sok minden nincs eléggé megindokolva és kidolgozva, akkor ez annak köszönhető, hogy mindenekelőtt rövidsége törekedtem.

Pest, 1850. november 22.⁴
A Szerző.

Jóllehet az anyagi erő minden forradalomnak döntő tényezője, de azért a hatóokok, melyek ezt az erőt s egyáltalán a forradalmakat előidézik, szellemi természetűek. Vannak eszmék az állam életében, melyek megvalósulni, érzések, melyek kielégülni akarnak: ezt bizonyítja minden forradalom története. Éppen ezért a forradalmakat anyagi erővel csak leverni lehet. Befejezni, azaz az előidéző okokat megszüntetni, a forradalmak mozgatóerőiként szolgáló eszmék és érzések káros hatásait ártalmatlanná tenni csak szellemi úton lehet, mégpedig úgy, hogy a régi alapokon olyan új jogállapotot hívunk életre, amely lecsillapítja a kedélyeket, és tartósságra számíthat.

Forradalmakat, úgymond Guizot, csak azon eszközökkel lehet befejezni, amelyek az államot is fenntartják.⁵ Bátorodom a mondatot úgy módosítani, hogy a forradalmakat azon eszközökkel kell befejezni, melyek révén megakadályozhatók lettek volna.

¹ A címlap csonka. Az eredeti német nyelvű cím rekonstrukciója: „[Abhandlung] übe[r die Mittel, die Revolution] in der österreichischen Monarchie und in Ungarn zum Schluß zu führen”. A szögletes zárójeltek közé foglalt kiegészítés alapja Trefort szóhasználatára. Lásd a szerzői előszót, a bevezető bekezdéseket, illetve passim.

² „Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem” Horatius, *Ars poetica* (Epist. II 3, 143). Muraközy Gyula fordításában: „Nem hal füstbe a láng, de a füstből szít ragyogást [...]”.

³ A kézirat végül nem jelent meg, sorsáról a magyarországi katonai és polgári hatóságok irodáiban lásd Fried – Hódosy 69-71. Deák Ágnesnek ezúton is köszönöm a vonatkozó levéltári források másolatainak szíves átengedését.

⁴ Trefort két hónappal az emigrációból való hazaérkezése után fejezte be röpiratát, azaz tájékozottnak kellett lennie a magyarországi viszonyokról. Eötvös és Trefort 1850 végi politikai tervciről lásd Deák Ágnes: Eötvös József levele Trefort Ágostonhoz. *Századok*, 130. 1996/1. 119-128.

⁵ „A forradalom eszméje egyaránt vést hozó az általa fölemelt és a lerontott jelentőségeknek [aux grandeurs]. Azon politica, melly fentartja a státusokat, egyszersmind azon egyedüli, melly a forradalmakat is befejezi és megalapítja.” François Guizot: *Értekezés az angol forradalomnak története felett. Előszóval ellátva fordította Somssich Pál. Pesten, Kilián György, 1851. 128.* Guizot művének (Pourquoi la révolution d'Angleterre a-t-elle réussi? Discours sur l'histoire de la Révolution d'Angleterre. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1850.), melynek Trefort az utolsó mondatát idézi, Trefort possesszori bejegyzésével, illetve margójelölésekkel ellátott példánya Eötvös József könyvtárában fennmaradt. In:

Ha hitelt adunk e nézetnek, s az eszközöket kutatjuk, melyekkel egy bizonyos forradalom befejezhető, akkor azokat az eszközöket is keresnünk kell, melyek révén *ez a forradalom* elkerülhető lett volna.

E tekintetben elsősorban a *Genesis der Revolution in Österreich*⁶ szerzőjének nyomdokán fogok haladni, aki mindamelllett, hogy megértéssel tekint az új eszmékre, mégiscsak a múlt embere, és éppen nem vádolható forradalmi hajlamokkal, amint azt az 1848 előtti időszak⁷ ellenzéki és reformerferfiúinak sokszor a szemére vetik.

I. Hogyan előzhettük volna meg a forradalmat az osztrák birodalomban?

Az ausztriai forradalom megelőzésének leghatékonyabb eszközeként a *Genesis...* szerzője nyomán elsősorban a következőket említhetjük:

a) *Egy erős, tevékeny kormány*, amelynek erőfeszítéseket kellett volna tennie, hogy megfeleljen a józan korkívánatoknak. Ilyen kormány nem létezett, és nemcsak azok fogyatékos képességei miatt, akik a legtöbb állami hivatalokat viselték, hanem azért is, mert az ausztriai államgépzet minden efféle kormányt lehetetlenné tett. Ez az államgépzet végül oda vezetett, hogy az osztrák kormány még azon javítások tekintetében is elmaradt a korkívánatok mögött, melyek nem sérthették meg az abszolutizmus elvét. Igazságtalanul vádolják a császárt és minisztereit azzal, hogy meggyőződésből voltak maradiak. Az ember csak akkor marad egyhelyben, ha nem tudja eldönteni, melyik lábával induljon meg. Bármilyen legyen is az oka, a helyben maradás következménye ugyanaz maradt, és fájdalmas volt, mert aláásta a népeknek a kormány érületébe vagy képességébe vetett bizalmát, s ezáltal megbénította a népek erkölcsi erejét és ellenálló képességét a rejtőzve tevékenykedő felforgató párttal szemben.⁸

A *G[enesis...]* szerzője úgy véli, Ferenc császár halála után „az új kormány első dolga az kellett volna legyen, hogy az apró-cseprő ügyek tömegét, melyeknek igazgatásába az egykori császár beleveszett, elvegyék a tróntól, és *felelős miniszterekre bízzák*.”⁹ Csak így lehetett volna megfelelően cselekedni, kielégíteni a józan korkívánatokat, és hathatósan ellenállni ama tendenciáknak, melyek minden fennálló dolog megrázkódtatásához és az osztrák birodalom felbomlásához vezettek. Így nem alakult volna át az osztrák államgépzet a maga udvari hivatalaival, melyeknek tekintélye és befolyása egyre csökkent, valódi minisztériumokból kézbesítő feladatokat ellátó közigazgatási hatóságokká.

Az udvari hivatalok vezetői eredetileg az államtitkárok vagy miniszterek hatáskörével rendelkeztek.¹⁰ Az uralkodó konferenciákra hívta őket, és Mária Terézia császárnő uralkodá-

Eötvös József könyvtára – Die Bibliothek von Joseph Eötvös. Szerkesztette, bev. tan., mutatók: Gángó Gábor. Budapest, Argumentum, 1995. 344. sz. tétel.

⁶ Hartig, Franz gróf: *Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848* (Leipzig, Ferdinand Fleischer, 1850) című művéről van szó. (a továbbiakban: Hartig)

⁷ Itt és a továbbiakban ez a „vormärzliche Zeit” kifejezés fordítása.

⁸ „[...] daß die österreichische Regierung sogar in jenen Verbesserungen hinter der Forderungen der Zeit zurückbleibe, welche das Prinzip des Absolutismus nicht verletzen konnten. Mit Unrecht klagt man den Kaiser und seine Minister an, *aus Maxime* stationär geblieben zu seyn; man blieb nur stehen, weil man zu keinem Entschlusse kommen konnte, mit welchem Fuße man vorwärts schreiten sollte. – Die Wirkung des Stehenbleibens war allerdings dieselbe, was es immer für einen Grund haben mochte, und sie war eine betäubende, denn sie untergrub das Vertrauen der Völker in die Gesinnung oder die Fähigkeit der Regierung, und lähmte dadurch ihre moralische Kraft und Widerstandsfähigkeit gegen die im Verborgenen thätige Umsturzparthei.” Hartig 19-20.

⁹ „Die erste Sorge der neuen Regierung hätte demnach sein sollen, die Masse der Detailgeschäfte, in deren Behandlung der verstorbene Kaiser sich gefallen hatte, vom Throne wegzuleiten, *und verantwortlichen Ministern zuzuweisen*.” Hartig 25.

¹⁰ „Ursprünglich hatten die Chefs der Hofstellen den Wirkungskreis von Staatssecretären oder Ministern im wahren Sinne des Wortes [...]” Hartig 27.

sának utolsó éveig nem volt testület, mely az udvari hivatalok által hozott ajánlások ellenőrzésében és megítélésében illetékes lett volna, a fontosabb államügyeket a konferenciákon, az uralkodó elnöklete alatt döntötték el.¹¹

Amíg az udvari hivatalok eredeti jegyeiket megőrizték, addig az őszminisztérium hiánya nem volt észrevehető. Az idő előrehaladtával azonban a jegyek elvesztek.¹² A hivatalok korábbi összeköttetése egymással megszűnt. A kollegiális¹³ ügykezelés révén valamennyi tárgyat késedelmesen intézték el, és létrejött a minden felelősséget nélkülöző referensuralom.

Az államgépezet működésével szembeni – korántsem jogosulatlan – elégedetlenség alapja azonban nem az egyes alkatrészek alkalmatlanságában keresendő, hanem sokkal inkább azok összeállításában, amely a többszörös sűrűlódások miatt a mozgást megnehezítette, leginkább pedig a mozgató erő elégtelenségében. Ez az erő cnyedt volt, és inkább az egyes részekre, mint a mechanizmus egészére hatott: egyszóval igazgatták az államot, de nem kormányozták. A kormányzások útján tárgyalásra kerülő ügyeket megoldották ugyan, ellenben mindaz, amit természeténél fogva nem ezen az úton, alulról fölfelé, hanem fordítva, felülről lefelé kellett volna megoldani, nevezetesen az elavultnak nyugodt, a kornak megfelelő átalakítása, az állam intézményeinek egy az állam egészét átfogó vezéreszme szerinti előrehaladása elmaradt, már amennyiben a kormányzottak arra nem hivatott rétegei mintegy elébe nem vágta a kormány működésének, s ez utóbbiak, akiknek az élen kellett volna járniuk, az előbbieket uszályába nem szegődtek.¹⁴

Mindezen hiányosságokon a kormányzat minisztériumokba szervezése segíthetett volna, s mivel a hiányosságok váltak a forradalom egyik fő forrásává, bizvást megállapíthatjuk, hogy a kormány minisztériumokba való szervezése lett volna a leghathatósabb eszköz, mellyel 1848 viharai megelőzhetők lettek volna.

b) A kormányzati rendszer fokozatos elkenyeredése a fő alapelvtől: „a szuverenitásjogok csorbitatlan fenntartása és tagadása a népek ezen jogokban való részesedésre támasztott igényének.”¹⁵ Mely irányban történt volna mindez: ezt is részben a *Genesis*... megállapításai nyomán kívánjuk kifejteni.

¹¹ „Sie wurden vom Monarchen zu Conferenzen berufen, und es bestand bis zu den letzten Regierungsjahren der Kaiserin Maria Theresia keine Körperschaft, welcher die Prüfung und Beurtheilung der von den Hoffstellen erstatteten Anträge zugewiesen worden wäre, sondern die wichtigsten Staatsangelegenheiten wurden in den Conferenzen unter dem Vorsitze des Monarchen [...] berathen und folglich entschieden.” Hartig 28.

¹² „In so lange der ursprüngliche Charakter der Hoffstellen und des Staatsrathes sich fort erhielt, konnte der Mangel eines Gesamtministeriums in Österreich nicht fühlbar werden. Allein im Laufe der Zeit ging dieser Charakter allmählig verloren.” Hartig 29.

¹³ A Mária Terézia uralkodásának második felében felállított államtanácsról és az állami konferenciáról van szó.

¹⁴ Der Grund aller nicht ungerechten Unzufriedenheit, welche sich über den Gang der Staatsmaschine hörbar machte, darf aber nicht in der Untauglichkeit ihrer einzelnen Bestandtheile gesucht werden, sondern vielmehr in ihrer Zusammensetzung, welche durch vervielfältigte Reibung die Bewegung erschwerte, am meisten aber in der Insufficienz der bewegenden Kraft. Diese Kraft war erschlaft, und wirkte mehr auf einzelne Theile als auf das Ganze des Mechanismus, d. h. der Staat wurde administriert, aber nicht regiert. Die im Dikasterialwege zur Verhandlung kommenden Alltagsgeschäfte erhielten ihre Erledigung [...]; dasjenige aber, was seiner Natur gemäß nicht auf diesem Wege von unten hinauf, sondern umgekehrt von oben hinab in Ausführung zu bringen war, nämlich die ruhige, zeitgemäße Umgestaltung des Veralteten; das besonnene, nach einer die Gesamtheit des Staates umfassenden leitenden Idee, geregelte Fortschreiten in den Staatsinstitutionen unterblieb, insofern nicht etwa aus irgend einer dazu nicht berufenen Schichte der Regierten dem Wirken der Regierung darin vorgegriffen, und diese letztere, welche hätte vorangehen sollen, von dem Ersteren an das Schleppseil genommen wurde.” Hartig 44-45.

¹⁵ „[...] ungeschmälerte Aufrechterhaltung der Souverainetätsrechte, und Verneinung eines jeden Anspruches der Völker auf Theilnahme an jenen Rechten” Hartig 50.

Ferdinánd császár trónra lépésével korszerű reformok iránti elvárások kötődtek össze. Ebből mindinkább terjedő és emelkedő mozgalmak támadtak a birodalom minden részében, melyek a társadalom felső és középosztályaiból indultak ki, ám a néptömegeknél is visszhangra találtak, mégpedig az adó szorítása, illetve két pénzügyi rendelkezés, nevezetesen a fogyasztási adó és az 1840-ben megjelenő homályos, a gazdagoknak kedvező bélyegtvörvény miatt.

E mozgalmak két csoportba oszthatók. Egyfelől azokra, melyek tényleges célja a császári államtól való elszakadás volt, és azokra, melyeknek célja a kormányzásban való részcsedés ki-
szélesítése vagy visszaszerzése volt. Közös törekvése mindkét csoportnak a nemzetiség érvényre juttatása.¹⁶

Ahelyett azonban, hogy az elszakadási mozgalmakat korszerű engedményekkel hatástalanították volna, és ezáltal inkább az elszakadni kívánó népelemeknek a birodalmon kívül élő törzsi rokonait vonzották volna magukhoz, a többieket pedig hatalmukba kerítették és saját előnyük érdekében irányították volna, s így békés úton cszközölték volna ki Ausztria átalakítását, az osztrák kormány szilárdságának sajnálatos túlértékeléséből kifolyóan olyannyira elfogult volt a belső támadásokkal szemben, hogy tekintetét kizárólag a kívülről fenyegető veszély felé irányozta.

A pénzügyek állása hasonlóképpen kétségesnek tűnt fel a közvélemény szemében. Kübeck báró éles pillantását nem kerülte el a visszás állapot következménye, amely elsősorban a vezetésére bízott ágazatot érintette. Ezért azt javasolta, hogy „össztartományi gyűléseket hívjanak egybe, s ezek kebeléből követeket küldjenek Bécsbe, hogy ott teljes, adatokkal alátámasztott felvilágosítást kapjanak a pénzügyek állásáról, és a pénzügyi igazgatással meg-
tanácskozzák azon utakat-módokat, melyek elvezethetnek az állam bevételeinek és kiadásainak egyensúlyához”. E lépés felmérhetetlen horderejű lett volna, és megnyitotta volna az utat a birodalom alkotmányos átalakítása előtt. A kérelmet a császár nem utasította el, hanem inkább egészében támogatta. Amint azonban a kivitelezés részletkérdései kerültek szóba, ismét felülkerekedett a kétség és a habozás, s így csett, hogy beütött március 13-a, még mielőtt az ügyben bármi fejlemény történt volna. Ha a kormány nem szalasztja el a lehetőséget, nagyobb erkölcsi erővel szállhatott volna szembe a kibontakozó forradalommal; nem vehették volna a szemécre, hogy el akarta cseszteni füle mellett a népképviselők szerepét magukra vállaló rendek kívánatait. Így az átmenet az abszolút monarchiából az alkotmányos monarchiába kevésbé lett volna gyors és viharos: „Az átmenetet azonban e lépéssel sem lehetett volna elkerülni”.¹⁷

¹⁶ „An die Thronbesteigung des Kaisers Ferdinand hatten sich Erwartungen von zeitgemäßen Reformen geknüpft. Ihr Ausbleiben vermehrte die bereits vorhandene Mißstimmung. [...] Daraus entstanden bald leise sich verbreitende und allmählich sich steigemde Bewegungen in allen Theilen der Monarchie, welche von den höheren und mittleren Schichten der Gesellschaft ausgingen, bei den Massen des Volkes aber durch den Druck der Steuern, und besonders zweier Finanzmaaßregeln, nämlich der Verzehrungssteuer, und des im Jahre 1840 erschienenen unklaren, den Reichen begünstigenden Stempelgesetzes Anklang fanden. Diese Bewegungen lassen sich in zwei Hauptkategorien theilen, nämlich in jene, deren eigentliches Ziel die Losreißung vom Kaiserstaate war, und in jene, welche die Erweiterung oder Revindicierung der Theilnahme an der Regierung zum Zwecke hatten. Das Streben nach Geltendmachung der Nationalität war beiden gemein.” Hartig 71-72.

¹⁷ „Dem Scharfblicke des Baron Kübeck entging die den seiner Leitung anvertrauten Zweig [...] berührende Folge dieses beklagenswerten Zustandes nicht. [...] Er schlug daher vor, sämtliche Provinzialstände aufzufordern, aus ihrer Mitte Deputirte nach Wien zu senden, um dort über den Zustand der Finanzen die vollständigste documentirte Aufklärung zu erhalten, und mit der Finanzverwaltung Mittel und Wege zu berathen, welche zur Herstellung des Gleichgewichts zwischen den Einnahmen und Ausgaben des Staates führen dürften. Dieser Schritt wäre von unberechenbarer Tragweite gewesen, und hätte den Weg zu einer constitutionellen Einrichtung der Monarchie anbahnen können. Der Antrag wurde vom Kaiser nicht zurückgewiesen, sondern vielmehr der Maxime nach genehmigt. Als es sich aber um die Einzelheiten der Ausführung handelte, trat das Zweifeln und Zaudern auch hier

Egyszóval szükséges lett volna a későbbi felfordulások elkerüléséhez a birodalmi rendek összehívása a pénzügyek s ezzel összefüggésben az egész birodalmat érintő tárgyak vonatkozásában!

Arról a kérdésről, hogy miképpen kellett volna megalakulnia egy efféle birodalmi gyűlésnek, a *Genesis...* szerzője ezt mondja:

Az osztrák birodalom berendezkedésére vetett figyelmes pillantással a kérdés megoldható. A birodalom 1848 márciusában oly részekből állt, melyek már rendelkeztek az uralkodó által esküvel erősített ősi alkotmánnyal¹⁸ – Magyarországból és Erdélyből –, továbbá olyanokból, melyeket abszolút módon kormányoztak, ám amelyekben mindazonáltal léteztek rendi testületek, melyek részt vettek az egyes tartományoknak nem annyira a kormányzásában, mint inkább az igazgatásában, mégpedig bizonyos, az uralkodó által biztosított előjogok révén. Egy olyan alkotmány kihirdetése, amely csak az egyik részre vonatkozott, s egyszerűen a másikkal nem, szükségképpen veszélyeztetette a birodalom egységét, és előkészítette az utat az elkülönült alkotmányos államokra való szétesés előtt.¹⁹ Ezen államok a közös uralkodó által talán megőrizhették még egy kis ideig az egység látszatát, ám csak úgy, s csak addig, míg a közös fő végrehajtó hatalmát a különérdekek közötti konfliktus vagy a népképviselők közötti vetélkedés nem állítja az egymástól különválasztott törvényhozó hatalmak egymással ellentétes követelési közé, elkerülhetetlenné téve czáltal a nyílt szakítást.²⁰ A kész alkotmánnyal való előrukkolás helyett össze kellett volna gyűjteni a trón köré az egyes tartományok képviselőit, s arra kellett volna törekedni, hogy az összállam alkotmányossá alakítását tanácsaikkal, s amennyire lehetséges, a magyar és az erdélyi rendek egyetértésével valósítsák meg. Kérdéses, miképpen kellett volna ezt az alkotmányos egységet megteremteni.²¹ A *Genesis...* szerzője igen helyesen úgy véli, „*hogy e cél elérésére nem az újkor szokásos módszerével,*²² *hanem a tartományi viszonyok alapján*”²³ kellett volna törekedni.

Mindazok elfogulatlan ítélete számára, akik jól ismerik annak a konglomerátumnak a természetét, melyből az osztrák birodalom áll, a javasolt megoldás tűnik a legtanácsosabbnak.

wieder ein, und so geschah es, daß der 13. März hereinbrach, noch ehe in der Sache etwas eingeleitet worden war. Ohne dieses Versäumniß hätte die Regierung der sich erhebenden Revolution mit größerer moralischer Macht entgegen treten können, denn es hätte sie nicht mehr der Vorwurf getroffen, ihr Ohr den Wünschen der, die Rolle von Volksvertretern sich aneignenden Stände verschließen zu wollen, und der Uebergang von der absoluten zur constitutionellen Monarchie wäre minder rasch und erschütternd erfolgt; *vermieden* hätte er aber auch durch jenen Schritt nicht mehr werden können.” Hartig 127-128.

¹⁸ „Altergraue Constitution” – Hartignál és Trefornál egyaránt.

¹⁹ Az 1848. április 25-i ún. pillersdorfi alkotmányról van szó.

²⁰ Ein aufmerksamer Blick auf die Gestaltung der österreichischen Monarchie [...] dürfte die Frage lösen. – Sie bestand damals aus Theilen, welche bereits eine vom Souveraine beschworene altergraue Constitution hatten (Ungarn und Siebenbürgen) dann aus anderen, die nach absoluter Form regirt wurden, in welchen es aber demungeachtet ständische Körperschaften gab, welche nicht sowohl an der Regierung, als vielmehr an einzelnen Zweigen der Verwaltung kraft besonderer, gleichfalls vom Landesherrn bestätigter Privilegien Theil nahmen. [...] Durch Proclamirung einer *für einige Theile allein und nicht auch zugleich für die anderen geltenden Constitution* mußte die Einheit der österreichischen Monarchie gefährdet und ihr Zerreißen in abgesonderte constitutionelle Staaten angebahnt werden, welche Staaten vielleicht noch für einige Zeit durch ihr gemeinschaftliches Oberhaupt den Schein eines Ganzen behalten konnten, dies jedoch nur, in so lange kein Conflict zwischen ihren Sonderinteressen, oder eine Rivalität unter ihren Volksrepräsentanten die Executivgewalt des gemeinsamen Oberhauptes zwischen entgegengesetzte Forderungen der getrennten legislativen Gewalten gestellt, und dadurch einen offenen Bruch unvermeidlich gemacht haben würde. Hartig 189-190.

²¹ Hartig 190-191. Szabad idézet.

²² Azaz nem az egységes nemzetállam megteremtésével.

²³ „[...] daß die Erreichung dieses Zwecks auf andere, als die *stereotype Weise* der Neuzeit, nämlich *auf der Grundlage der Provincialverhältnisse* [...]” Hartig 194.

Azaz: birodalmi törvényhozás az egyes országok legitim jogainak – és autonómiájának – megőrzése mellett.

Ha feltesszük, hogy az ausztriai forradalom elkerülhető lett volna a felelős miniszteri kormányzásnak, illetve a birodalmi rendeknek avagy egy birodalmi gyűlésnek a tartományi autonómia megőrzése melletti fokozatos kiépítésével, akkor már meg is válaszoltuk a kérdést: miképpen kerülhették volna el a forradalmat Magyarországon és a háborút Ausztriával? 1848 márciusában számunkra is engedélyezhették volna a belső ügyek miniszteriális kormányzását, országgyűlésünk megtartását az alkotmányos király minden jogainak megszeméno megőrzése mellett a fennálló törvények, különösen az 1791:10. tc. alapján. A közélet azon ágaival illetően, melyek egysége nélkül a birodalom nem állhat fenn, egybe kellett volna hívní minket az általános birodalmi rendekkel, mégpedig a magyar és az erdélyi rendekkel kötött szerződés útján.

c) Mármost ha a felelős miniszteri kormány kiépítésével és a birodalmi rendek felállításával a forradalmat el akarták volna kerülni, akkor azokba a reformokba is bele kellett volna egyezni, amelyek mindezzel szükségképpen összeköttetésben álltak.

A kormányzati felelősség és a törvényhozó birodalmi gyűlés megléte előfeltételezi azon feudális intézmények megszüntetését, melyek összeegyeztethetetlenek a modern jogállammal. A modern, alkotmányos állammal nem férnek össze sem a parasztság egykori viszonyai, sem az úriszék, s még kevésbé a nemesi adómentesség és a kizárólagos nemesi közigazgatás a vármegyékben.

d) Mivel nemzeti törekvések keveredtek minden politikai mozgalomba, ezért a nemzeti konfliktusok elkerülése egyszersmind a forradalom elkerülésének eszközévé válhatott volna. Teljesíteni kellett volna a méltányos nemzetiségi követeléseket mindaddig, amíg nem veszélyeztetik a birodalomnak és az egyes, hosszas történeti folyamat során önálló egyéniségekké fejlődött országoknak a fennállását. Biztosítani kellett volna mindegyiket a többi túlkapásai-val szemben, és nem kellett volna új reményeket kelteni, be nem tartható ígéretek tenni.

II. Az eszközökről, melyekkel eddig az osztrák birodalomban a forradalom befejezését megkíséreltek

Nézzük, milyen eszközöket alkalmaztak eddig, és miképpen, a forradalom befejezésének érdekében.

Az elmúlt két év eseményei elsöpörték az útból a kollegiális udvari hivatalokat. Az osztrák birodalomnak jelenleg miniszteri szervezete van, ami lehetővé teszi az erős, egységes kormányzást. Ám az osztrák minisztérium a mai napig sem nem alkotmányos, sem nem működik valamely alkotmánynak megfelelően. Felelősnek sem mondható, hiszen még nem létezik testület, amely a felelősség fogalmát valóságossá tenné. Továbbá a minisztérium túl sok olyan részletkérdéssel terheli magát, amelyeket egészen a tartományi kormányok hatáskörébe utalhatna. Sőt, olyan feladatköröket tulajdonított magának, melyeket az osztrák állam természetéből adódóan a tartományi kormányoknak kellene átengedni, melyek nem igényelnek egységes igazgatást, melyeket a nemzetiségi és tartományi szükségletek sokféleségének megfelelően kellene kezelni, és amelyek eltérő kialakítása egyáltalán nem fenyegeti a birodalom integritását és egységét.

A birodalmi minisztérium a zavar és a gyengeség kiapadhatatlan forrását nyitotta meg azért, hogy elvette a birodalom egyes országaitól az igazságügy, az iskolaügy, a rendőrség és a közigazgatás irányítását – olyan ügyekét, amelyek visszakövetelésével sem Magyarország, sem a többi ország nem fog soha felhagyni.

A március 4-i oktrojált alkotmány kétségkívül kilátásba helyezi számunkra a birodalmi gyűlést,²⁴ mivel azonban a kilátás folyvást a távoli jövőbe tolódik ki, senkinek sem akaródzik hinni az oktrojált alkotmány életbe léptetésében. Egyébként ha meg is engedjük, hogy az oktrojált alkotmány életbe fog lépni, akkor is kérdéses marad, vajon megfelel-e az osztrák birodalom szükségleteinek. Az oktrojált alkotmányban a tartományi felosztás szükségességét²⁵ elismerték ugyan, azonban az elvet, elismerése mellett, semmivé tették azáltal, hogy azon tárgyakat is a birodalmi gyűléshez utalták, melyek tartományi természetűek, és amennyiben létezniük kell tartományi gyűléseknek, akkor ezeknek kell a tárgyakban intézkedni. Az oktrojált alkotmány azonban csupán egyetlen fontos funkciót szán a tartományi gyűléseknek: a felsőház tagjainak választására gondolok.²⁶ Messzemenően szerencsétlen utánzása ez az amerikai alkotmánynak.²⁷ Ezáltal a birodalmi gyűlés összehívását a tartományi gyűlésekről tették függővé, ami oly időszakban, amikor több országban ostromállapot uralkodik, kényelmes kifogás lehet arra nézvést, miért mellőzik a birodalmi gyűlés összehívását, ám ez kritikus pillanatokban, amikor nem szabad késlekedni a birodalmi gyűlés egybehívásával, a legrosszabb következményekkel járhat.

Ahelyett, hogy a tartományi érdekek számára megfelelő küzdőteret biztosítottak volna a egyes tartományi gyűlésekben, a felsőháznak a tartományi gyűlésekből való részecsedése révén a küzdőteret a birodalmi gyűlés felsőházába helyezték át.

Továbbá megfosztották attól az arisztokráciát – amely Angliát leszámítva sehol nem rendelkezik egy majdani Pairie²⁸ ilyen sok összetevőjével –, hogy egyfajta Lordok Háza létrehozásával tér nyíljon számára az alkotmányos tevékenységhez. Az arisztokráciát így az alkotmányos rendszer ellenzékebe kényszerítették.

A tartományi gyűlések természetes hatáskörének korlátozásánál sokkal inkább semmivé tették a tartományi összetevőt az újonnan létrehozott közigazgatási rendszer és bírósági szervezet. Nem érték be a nagy ügyek központosításával és így egy erős kormány létrehozásával, hanem mechanikus egyenlősítősdibe kezdtek, és a közigazgatást és az igazságszolgáltatást is központosították.

A kioroszakolt közigazgatási és igazságügyi központosítás azonban sehol nem talált kedvező visszhangra. Fennállhat-e huzamosan egy olyan rendszer, amelyet nemcsak mi, magyarok nem akarunk, de a csehek, a lengyelek, a délszlávok és az olaszok sem? Talán olyan közigazgatási rendszerrel fogják a birodalmat alkotmányosan kormányozni, aminek ellene munkálkodnak a birodalom legjelentősebb népcéi, és ki akarnak bújni alóla? Vajon nem ütközik mindez viharos ellenállásba, ha egyszer egybehívják a birodalmi gyűlést vagy a tartományi gyűléseket?

Mindennek legalább elvi következményekkel kellett volna járnia, de úgy tettek, mintha meg akarnák tartani a tartományi felosztást, másfelől viszont olyan közigazgatási körzetekre osztották fel a tartományokat, amelyek közvetlenül a belügyminisztériumtól függnek. Mire

²⁴ A törvényhozó gyűlésről szóló VII. fejezetben (38. §, a részletes rendelkezések: 39-68. §§): „A törvényhozó hatalom a birodalmi ügyekre nézve a Császár által a birodalmi országgyűléssel egygyütt; a tartományi ügyekre nézve pedig a Császár [!] által a tartománygyűlésekkel egygyütt gyakorolatik.” Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott hirdetéseknek, Budán, az egyetemi nyomdából, 1849. 1. füzet, 53. (a továbbiakban: Gyűjteménye ...)

²⁵ A IX. fejezet (70-83. §) rendelkezik erről; a tartományi ügyekhez a 35. § a földművelést, a középítkezéseket, a jórétorny intézkedést és a tartományi költségvetést sorolja. Gyűjteménye ... 1. füzet, 57-60., 52.

²⁶ A 40. § mondja ki. Gyűjteménye ... 1. füzet, 54.

²⁷ A harmadik cikkely 1. §-a értelmében „Az egyesült statusok tanácsa állani fog a tartományi törvényhozás által mindegyik statusban választandó két szenatorból; minden szenator egy szavazattal bírand”. Mészáros Károly: Europa legújabb alkotmányai. Különös tekintettel Europa társadalmi állására. Pesten, Magyar Mihály, 1848. 15.

²⁸ A Restauráció korabeli francia parlament felsőháza.

valók akkor a helytartók és a helytartótanácsok, ha a helytartók megkerülésével közvetlenül Bécsből akarnak igazgatni? Ha a birodalmat francia mintára *département*-okra²⁹ akarják osztani – mi végre költenek akkor helytartókra és helytartótanácsokra?

Ugyancz vonatkozik az igazságügy központosítására is. Ez még feleslegesebb, mint a köz-igazgatásé. Valóban veszélyeztette a birodalom integritását és egységét, hogy Magyarországon hétszemélyes tábla működött? Talán a magyarországi forradalmat ez a bíróság, s az itáliai felkelést a veronai szenátus idézte elő? Miféle elfogadható okok indokolják ezen olyanira heterogén elemek egységesítését a jogszolgáltatás területén?

Az oktrojált alkotmány ennél fogva egészen ellentmond az osztrák birodalom természetének: nem tud megfelelni szükségleteinek, és nem fejezi be a forradalmat, mert nem szabályozza újra az egyes részek viszonyát a birodalomhoz, és a birodalomét az egyes részekhez.

A feudális viszonyokat és a nemesi előjogokat megszüntették ugyan, s nincs remény arra, hogy bármiféle legitimista párt azokat újra életbe tudná léptetni. Mit állítottak azonban a helyébe? A bürokrácia igáját rakták a nyakunkba, és megajándékoztak bennünket egy jól kifejezett rendőrállammal – azzal a rendőrállammal, amely egész Európában rég elvesztette minden hitelét, és emellett a polgárok erszényére is a legaggasztóbb módon igényt tart. Egy efféle rendőrállam bevezetésével akarják befejezni az 1848-as forradalmat? Igen csalódnak azok, akik abból, hogy a népek elutasították a feudális nemesi államot, arra következtetnek, hogy a rendőrállamot óhajtják. Az alkotmányos, önkormányzati állam, mint Anglia vagy Belgium, éppen félúton van a kettő között.

Ha kifejezetten Magyarországra tekintünk, nem sajnálhatjuk eléggé, hogy a forradalom befejezésének érdekében mennyire célszerűtlen eljáráshoz folyamodtak, és milyen csekély eredményt értek el vele.

Lehet, hogy kíváncsabb lett volna, ha a maga idejében a törvény útján megegyeznek a magyar korona országainak törvényhozáásával, és ezen az úton bevonják az országokat a birodalmi ügyekre nézve a birodalmi gyűlésbe: el akarunk most tekinteni ettől, és a március 4-i alkotmány oktrojálását bevezetett ténynek fogjuk fel, jóllehet a formális jog minden megsértését fájlaljuk. A kezdetben elvi okokból választott út azért volt kevésbé helytelen, mert a formális jog minden megsértése csak precedenst szolgáltat a felforgató párt számára.

Azonban a március 4-i charta szavatolja számunkra az ország integritását, a nemzetiséget és az alkotmányt.³⁰ Hogyan tartották be ezeket az engedményeket? Már 1849-ben megjelent a pátens, amely elszakítja a leggazdagabb megyéket³¹ – és milyen joron? És milyen célért értek el vele? Ami a nemzetiséget illeti, a legfájóbb sérelmek egész sorát vezethetünk elő. Egyáltalán minden, ami mindmáig történt, a legcésebb ellentétben van az oktrojált alkotmány 70. §-ával.³²

²⁹ 1790-ben megszervezett közigazgatási egységek Franciaországban.

³⁰ A 71. § szól erről: „A magyarországi királyság alkotmánya annyiban tartatik fén, hogy azon szabályok, melynek ezen birodalmi alkotmánnyal nincsenek összhangzásban, erejüket elvesztik, és hogy minden nemzetiségek 's a' tartományban divatozó nyelvek egyenjogúsága a' nyilvános és polgári élet minden viszonyaiban czélszerű intézmények által biztosittatik. Különös szabály rendezendi ezen viszonyokat.” Gyűjteménye ... 1. füzet, 58.

³¹ A császár 1849. november 18-i pátense rendeli el, „miszerint az eddigi Bács-Bodrogh, Torontál, Temes és Krassó megyék, 's Szerém megyének rumai és illoki járása együttvéve ideiglenesen külön közigazgatási területet [»]szerb vajdaság és temesi bánát« nevezet alatt képezzenek, 's igazgatása saját, magyarországtól [!] független, közvetlen a' ministeriumnak alárendelt tartományi hatóságok által vicssek.” Haynau tábornoknaggy hirdetménye. Gyűjteménye ... 2. füzet, 243.

³² Eszerint „Az 1. §-ban megnevezett tartományok azon ügyekben, melyeket a' birodalmi alkotmány, vagy a' birodalmi törvények tartományi ügynek jelölnek ki, a' tartományi gyűlések által képviseltetnek.” Gyűjteménye ... 1. füzet, 57-58.

Mivel az oktrojált charta biztosította alkotmányunkat, ezalatt nyilvánvalóan az áprilisi törvényeket³³ kellett érteniük, azon intézmények korlátozásával természetesen, melyek minden jel szerint a bécsi forradalomhoz és a birodalommal vívott vészterhes háborúhoz vezettek. Ezek a közélet azon ágaihoz tartozó minisztériumok, melyektől a birodalom integritása függ, és azok az ominózus paragrafusok,³⁴ melyek a koronát megbénították, és lehetetlenné tették a kiegyezést a formális jog megsértése nélkül. A többinek az oktrojált charta értelmében sértetlenül kell maradnia; vagyis igazán megszervezhető lett volna a megyei igazgatás alkotmányunk szellemében is, és így az alkotmányos élet fokozatosan, alulról kezdve felépülhetett volna.

Mi történt helyett a magyarországi forradalom befejezésének érdekében? Meghódított tartományként kezelnek bennünket: nemcsak ostromállapotban tartanak, hanem Bécsből is igazgatják az országot. Ahelyett hogy a megfelelő módon valamiféle önkormányzatot engedélyeztek volna, mindenféle elkoptatott bürokratikus formákat vezetnek be, országos ügyeket idegen nyelvről, idegen hivatalnokokra bízják, elveszik legfelsőbb törvényszékünket – és azt hiszik, ezzel befejezték a forradalmat.

A nemzetiégi követeléseket illetően nem negatív jártak el, azaz nem szüntették meg mindama nyomást, amely a nemzetségeket saját szabad fejlődésükben akadályozta, nem úgy cselekedtek, mint az egyházak és vallások vonatkozásában, azaz nem teremtettek egyenlőséget és szabadságot valamennyi számára, és nem vonatkoztattak el teljesen a politikai szerveződések vonatkozásában a nemzetiégi megfontolásokról. Ehelyett közénk vetették a nemzetiesség egyenjogúsításának üszkét, egy olyan cizmét, amelyet senki nem képes formulázni, hiszen az egyenjogúsítás egy olyan szó, amelyhez az állam vezetői más fogalmakat kapcsolnak, mint azok, akiknek kedvéért a szót kimondták.

Palacký kétségkívül a leginkább következetesen fogta fel és formulázta a dolgot.³⁵ Felfogásának azonban van egy gyenge oldala – nevezetesen, hogy az osztrák birodalom fennállását lehetetlenné teszi. Nézeteim e kérdésben teljességgel meggyeznek az *Über die Gleichberechtigung der Nationalität[en] in Öst[er]reich* című röpirat szerzőjével.³⁶

³³ Az eredetiben, itt és a továbbiakban: „die Märzgesetze”. Trefort szóhasználat (amely egyébként a korban nem egyedülálló) egyrészt az 1848 márciusi cseményekhez köti a magyar áprilisi törvényeket, másrészt el akar kerülni minden utalást az 1849 áprilisi fejleményekre.

³⁴ Elsősorban az önálló pénzügyi, hadügyi, kereskedelemügyi, oktatásügyi és igazságügyi osztályokat felállító 14. §.

³⁵ František Palacký rendezési tervei közül az 1849 januári képviseli legmarkánsabban a birodalom nyelvi-etnikai régiók szerint való felosztásának elvét. A nyolc országcsoport szerint a következőképpen osztotta volna részekre az osztrák birodalmat: „Az osztrák csoporthoz a három tiszta osztrák tartomány mellett Stájerország, Karintia, Tirol, Csehország, Morvaország és Szilécia német területei; a) cseh csoporthoz a három cseh tartomány cseh részén kívül a felső-magyarországi szlovák régiót, [a] lengyel csoporthoz a három lengyel többségű tartományon kívül a magyarországi Ruténföldet jelölte ki. Az illír csoporthoz Stájerország és Karintia szláv részei mellett Krajna és a Tengeremléke tartozott volna. Az olasz csoportot Tirol olasz része, valamint Lombardia és Velence, [a] délszláv tartománygyűrttest Dalmácia, Horvátország, Szlavónia és a szerb Vajdaság alkotta. A magyar rész a történeti Magyarország és Erdély magyar többségű régióiból állt volna. S végül a tervezett román csoportot Erdély, valamint a történeti Magyarország és Bukovina román részei jelentették.” Palacký tervét a szakirodalom alapján e szavakkal összefoglalja: Szarka László: František Palacký 1848-49. évi föderációs alkotmány-tervezetei. Fried – Hódosy 55.

³⁶ Trefort Eötvös József bárónak *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich* (Ausztria nemzetségeinek egyenjogúsításáról. Pest, Hartleben, 1850.) című röpiratára utal. A nyelvi alapú föderációs tervek kritikáját a VII. fejezet tartalmazza.

III. A restaurációs politika

Kétség nem fér hozzá, hogy létezik restaurációs párt Ausztriában,³⁷ azt azonban nem hiszem, hogy egység uralkodna e párton belül: a párt a mértéket és a célokat illetően megosztott. Aligha feltehető, hogy léteznék olyan párt, amely mindent a március előtti alapokra óhajtana visszahelyezni. S ha létezne is, ez bizonyosan nem az a mód, amellyel döntő befolyást gyakorolhatna az államügyek menetére. Jelentősebb az a frakció, amelyik az abszolutizmus bevezetésére törekszik anélkül, hogy az 1848 előtti formákhoz kötődne. Nem kevésbé meglepő, hogy e párt szenvedélyesen küzd a jelenlegi kormányrendszer ellen, hiszen a jelenlegi kormány vitathatatlanul abszolutisztikus rendszer így, birodalmi gyűlés és tartományi gyűlések nélkül, ostromállapottal a birodalom legjelentősebb országaiban. Úgy tűnik, e párt csak a diszharmóniát nehezményezi az oktrojált alkotmány elvei és azon mód között, ahogyan a kormány a számukra érvényt szerez. Azt akarja, hogy elvileg is kinyilatkoztassák azt, ami ténylegesen fennáll. Ha azonban utána számolunk a következményeknek, melyeket e párt döntő győzelme magával vonna, akkor megállapíthatjuk, hogy ennél még a látszatalkotmányosságot is inkább előnyben részesítjük, bármi kevésbé rokonszenvezünk is vele. Ebből az állapotból ugyanis könnyebben megvalósítható az átmenet a ténylegesen alkotmányos rendszerbe, mint az elvszerű abszolutizmusból, ahonnan a szabadabb állapotok felé nincsen más átmenet, mint a forradalom hídja.

Kérdéses, hogy e párt győzelme lehetséges-e, s hogy e győzelemmel a forradalom befejezhető-e.

Ha azt tekintjük, hogy a reakció Németországban kibontott vitorlákkal halad az abszolutizmus felé, és hogy e pártnak minő hatalmas támaszai vannak, akkor e tendenciák diadalának lehetőségét nem vonhatjuk kétségbe. De ez távolról sem fejezné be a forradalmat – a mozgalom csupán új, veszélyes stádiumba jutna.

Az osztrák birodalomban többé senki nem hisz az abszolutizmus jogszerűségében: anyagi erővel elültethetnék e hitet az emberekben? Ha pedig az emberek nem hisznek egy intézmény jogszerűségében, akkor félelem nélkül minden eszközzel ellene sorakoznak fel. Hol a példa arra, hogy valamely intézmény tartósan fennállt, melynek tekintélye az emberek tudatában semmivé lett? Ahogy a birodalomnak nincs szilárdabb támasza és hívebb pártfogója, mint az alkotmányos párt, úgy nincs veszélyesebb ellensége az abszolutizmus híveinél: ők szolgáltatják ki a népeket a köztársaságnak.

Ha az abszolutizmus restaurációja sikerülne, úgy az európai népek néhány év leforgása alatt republikánussá válnának. Gyerekjáték volna a republikánus bujtatóknak tényekre támaszkodva nyilvánvaló bizonyítékot szolgáltatni arra, hogy a szabadság nem egyeztethető össze a monarchiával, hogy agyrem az alkotmányos monarchia. S miképp hihetik azt, hogy a hadseregeket úgy elszigetelhetik, hogy érintetlenek maradjanak az efféle nézetektől? Az 1848/1849. évek mozgalmait a legvilágosabb bizonyítékot szolgáltatották arra, hogy a kormányok nem hagyatkozhatnak egyedül a fegyveres erőre. Az abszolutizmus szükségszerűen forradalomhoz vezetne – már csak ezért sem győzhet.

Létezik azonban még egy frakció, amely lényegét tekintve abszolutisztikus, az abszolutizmust azonban mérsékelni kívánja tartományi gyűlések révén, melyeket a birodalom minden országában engedélyeznének. Nézzük, így befejezhető-e a forradalom. Elemezzük kissé e rendszert. Mármost úgy vélik ezek az urak, hogy ami birodalmi ügy, azt minden ellenőrzés nélkül a központi kormány hatáskörébe kell utalni. A birodalmat illetik: a külügyek, a hadügy, a pénzügy, a kereskedelem és a közlekedés – olyan ostobának gondolják Ausztria né-

³⁷ Az itt és az alábbiakban említett irányzatok lehetséges képviselőinek azonosításához lásd, a korábbi irodalom kritikai méltatásával együtt Deák Ágnes tanulmányát: *A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom újjáalakítására (1848-1849)*. Actas, 1997/4., 5-44., különösen: 20-29.

peit, hogy értéket tulajdonítanak bármiféle alkotmányos jogosítványnak, ha nincs befolyásuk a külügyekre, a hadügyre, a pénzügyekre, a kereskedelemre és a közlekedésre? Vagyis közvetlenül és közvetve adóztatnának bennünket megkérdezésünk és a számla benyújtása nélkül. Minden más vonatkozástól eltekintve is a pénzügyek semmissé teszik e rendszert; mert hiszen olyan természetűek-e az osztrák birodalom pénzügyi prioritásai, hogy kizárhatók volnának Ausztria népei az azokra gyakorolható befolyásból? A tartományi gyűléseknek csupán az a hasznuk lehetne, hogy a kormány elleni harc színterül használnák őket a birodalmi gyűlés egybehívásának, vagy ami még valószínűbb, azon állás elérésének érdekében, amelyet Magyarország az 1848-as törvények következtében elfoglalt.

Amennyiben e nézettel szemben valaki az 1848 előtti magyar országgyűlésre hivatkozik, és azt állítaná, hogy egy efféle országgyűlés Magyarország és a többi ország számára még értékesebb volna, mint amit én javaslok, annak már most válaszolok az ellenvetésére. Mégpedig: 1848 előtt efféle országgyűlés csak Magyarországon létezett, a birodalom többi országaiban pedig nem. Másodszor: ezen országgyűlés törekvése mindig annak az autonómiának az elérésére irányult, amelyet 1848 márciusában Magyarország számára kivívott. Harmadszor: a magyar országgyűlés nemesi gyűlés volt, és a nemesség nem fizetett adót, nem volt hadköteles, és a saját érdekein megfelelően igazgatta az országot; ennél fogva könnyűszerrel nélkülözhetette a költségvetést és a kormányzati felelősséget. Képzeliünk azonban egy képviselői országgyűlést! Az országot úgy adóztatják, mint most, és a közigazgatás a bürokrácia kezében van – így lesz-e ilyen körülmények között az országgyűlésnek, hogy kirekesztik a becsulásból a kormány legfontosabb ágaiba? Nem fognak-e szükségképpen összeütközések támadni, melyek lehetetlenné teszik az efféle országgyűlés megtartását? És állhatja-e a folytonos harcot a központi kormány nyolc-tíz örökké ellenzéki országgyűléssel szemben? Akarna-e bármelyik országgyűlés is a számára engedélyezett tárgyra szorítkozni? Márpedig ha az országgyűlések ilyen eredménnyel járnak, akkor vagy át kell térni az egyszerű abszolutizmusra, vagy engedni kell, mégpedig vagy az egység vagy a különös nemzetiség tekintetében.

Másfelől pedig békülékeny álláspontot fog-e a megtört birodalmi gyűlés a kormánnyal szemben elfoglalni? Könnyebb lesz-e egy efféle gyűléssel kormányozni, mint ha kezdettől fogva az alkotmányos úton maradtak volna? Az 1848/1849. évek tapasztalataival a háta mögött nem fog-e a birodalmi gyűlés újabb és újabb biztosítékokat követelni, míg nem a kormány teljességgel eljelentéktelenedik? S azután nem ismétlődnek meg 1848 jelenei?

S ha arra kényszerülnének, hogy a nemzetiség tekintetében engedjenek a forradalmi követeléseknek? Hogyan fog akkor alakulni a birodalom egysége és integritása? Ha biztosítani kellene nekünk azt, amit egyszer már biztosítottak? Ha a cseh és lengyelek ugyanilyen követeléseket támasztanak? Nem fog-e ez az 1848. év mintájára egy második polgárháborúhoz vezetni?

Léteznek azonban a restaurációnak különös magyar hívei, akik a birodalom többi országával nem törődve, Magyarország számára az 1848 előtti állást próbálják visszakövetelni. Am e politika épp olyan tarthatatlan, mint az abszolutizmus hívéé vagy a rendké: éppen nem járulna hozzá a forradalom befejezéséhez. Úgy tűnik, e párt különösképpen három dolgot kíván: a) magyar országgyűlést az 1848 előtti hatáskörrel; b) helytartótanácsot; c) kancellárt Bécsben, miniszteri rangban. Ha e párt ezenkívül a nemzetiség biztosítását – az ország integritását és az önkormányzatot – követeli, akkor ezek nem saját kívánatai: ezt kívánja az egész ország, és e tekintetben minden elem kéz a kézben fog megindulni a közös cél eléréséért.

Mi is óhajtuk a magyar országgyűlést; de – eltekintve attól, hogy ennek képviselői országgyűlésnek kell lennie – úgy hisszük, hogy jelenleg Magyarországon egy 1848 előtti értelembe vett országgyűlés nem lehetséges. Nézetünk szerint most a magyar országgyűlésnek vagy mindazon jogosítványokat birtokolnia kell, melyeket számára az áprilisi törvények biztosítottak, vagy pedig léteznie kell egy másik törvényhozásnak – birodalmi parlamentnek,

birodalmi gyűlésnek vagy birodalmi szenátusnak, bárhog is nevezzük – a közélet azon ágaihoz, melyekben a magyar országgyűlés nem illetékes, és amelyek közösek az egész birodalom számára, s amelyből Magyarország is kiveszi a neki juttatott részét. Harmadik megoldás nem lehetséges. Tétélezzük fel, hogy van harmadik megoldás, és engedjük meg, hogy összehívják a magyar országgyűlést anélkül, hogy kilátás volna az összbírodalmi gyűlésre. A pénzügyekkel és a pénznemmel kellene a magyar országgyűlésnek a legelső között foglalkoznia. Mármost Magyarországnak nincs önálló pénzügye és saját pénze, ezért az országgyűlés vagy olyan birodalmi ügy tárgyalásába bocsátkoznék bele, amelyre nem akarják, hogy befolyása legyen, vagy pedig a pénzügyek elválasztásáért folyamodna, minnek következtében Magyarország számára bizonyos, a birodalmi vagyontól leválasztandó összeget állapítanának meg, amelyet az ország maga osztana fel, és maga forgatna.

Van-e kilátás arra, kérdem én, hogy az egyiket vagy a másikat engedélyezzék? Nem osztatnák-e fel az ehhez hasonló követelések miatt az országgyűlést, hogy azután ne hívják össze többé? Eltűrnék-e, hogy a magyar országgyűlés belcárta magát a birodalmi pénzügyekbe, ha a monarchia többi országait abszolutisztikusan kormányozná? Avagy megnyitnák az utat az egyik birodalmi ügy szétválasztása előtt, és finánciális előjogokat biztosítanának Magyarországnak? Megengedi-e mindezt az osztrák pénzügyek állása és az 1848. áprilisi törvények tapasztalatai?

Ami a helytartótanácsot illeti: ezt kívánatosnak tartom, de nem abban a Bécstől függő formában, mint az egykori, mert hiszen Magyarországot végső soron a régi rendszerben is Bécsből kormányozták.

Ami a kancellárt illeti: az igazat megvallva, ha már léteznie kell, akkor inkább miniszteri rangban tartjuk kívánatosnak, semmint, egy hatalom nélküli udvari hivatal elnökeként, mint annak idején. Az is elképzelhető, hogy amennyiben a birodalmat teljességgel Bécsből igazgatják a központosított rendszer szerint, akkor magyar ügyek minisztere vagy államtitkára működhetne a belügyminiszter mellett, ahogyan az angol közigazgatási rendszerben saját államtitkára van az ír ügyeknek, s ez nem válik a brit birodalom egységének kárára.

Tervünkben nem szerepel e követelés, jóllehet a jelenlegi közigazgatási módszerrel szemben természetesen elsőbbséget adnánk e berendezkedésnek.

[IV.] Az osztrák birodalom és Magyarország végleges megszervezésének lehetőségéről

Az osztrák birodalom tartós megszervezésének érdekében gondoskodni kell arról,

a) Hogy egységet teremtsenek az államélet azon ágaiban, melyektől az állam léte külső irányban függ, és amelyek nélkül állam huzamos ideig nem maradhat fenn.

b) Hogy ezen egységet összeegyeztessék a népek alkotmányos igényeivel.

c) Hogy teljes autonómiát biztosítsanak azon országoknak, melyek hagyományaik, nemzetiségük, történeti jogaik értelmében nemcsak belső viszonyaik miatt tartanak igényt autonómiára, hanem az autonómia megtagadásakor szükségképpen szembehelyezkednének a birodalom egységével.

Kérdéscs, hogy egyenlíthetők ki e követelések? Nem kételkedem abban, hogy a kiegyenlítés lehetséges. Az építómesterhez hasonlóan, akinek a ház építését az alappal kell kezdenie, én is alulról, a harmadik követeléssel akarom kezdeni az állami szervezet felépítését, és Magyarországot akarom kiindulópontként választani. Remélem, senki nem veszi rossz néven, hogy külön hazámat³⁸ viselem leginkább szívemen.

Nem kivételzett helyzetet kívánok Magyarországnak; nem kívánok Magyarország számára több jogot és kevesebb terhet, mint amennyivel az osztrák birodalom bármely országa rendelkezni, s amennyit viselni fog. Egyenlő jogok, egyenlő körelességek – ez benne rejlik az

³⁸ „Mein specielles Vaterland”: megkülönböztetve a közös hazától, azaz Ausztriától.

alkotmányos állam természetében! Nem biztosíthatnak számunkra semmit, amit nem kel-
lene biztosítani a birodalom más népeinek is. Amit a birodalom más népeitől megtagadnak,
azt tőlünk is meg kell tagadni. *Meg kell barátkozni e gondolatral* – azonban ha az ember le-
mond előjogairól, akkor annál nagyobb nyomatókkal harcolhat olyan jogokért, amelyeket
másoknak is engedélyezni akarnak. Én azonban Magyarország számára olyan célszerű al-
kotmányos intézményeket követlek, hogy azok a birodalom más országaira is átvihetők le-
gyenek, és pedig nem mechanikusan, hanem a helyi viszonyoknak megfelelően.

Magyarország nemcsak az osztrák birodalom legnagyobb országa, hanem azon ország is,
amelynek fennmaradásától Ausztriának mint nagyhatalomnak léte függ: mert hiszen az osztrák
birodalom mint nagyhatalom igenis elképzelhető Itália, sőt talán Galficia nélkül is, de
mivé lenne az osztrák birodalom Magyarország nélkül? A Magyarország nélküli Ausztria
minden bizonnyal feloldódna Németországban, s így megszűnnék: ezért tehát talán nem
szerénytelen a követelés, hogy a végleges megszervezésnél Magyarországot vegyük kiindulási
pontnak, az épület alapjának. S ahogy Ausztria abszolutisztikus államférfiúi mindig azután
törekedtek, *ut Hungaria ad normam reliquarum provinciarum gubernetur*,³⁹ amitől Magyar-
országon mindig is féltek, s nem ok nélkül – úgy Magyarország alkotmányos férfiai most
arra kell törekedniük, hogy Magyarországot akképpen rendezzék be, *ut reliquae provinciae ad
normam Hungariae gubernentur*.⁴⁰ Így Magyarország megtartható volna jogaiban anélkül,
hogy számára kivételezett állást igényelnének, anélkül, hogy külön irányt vinnének Ausztria
újjaépítésébe.⁴¹ Kérdés mármost, hogyan volna mindez fogantatosítható?

Magyarország az 1791. évi törvény 10. §-a és az erre alapozott áprilisi törvények értel-
mében követel teljes autonómiát a belső ügyek tekintetében. Ezzel szemben a birodalom azt
követelheti Magyarországtól, hogy rekeszen ki mindent a törvényekből, ami a birodalmi
ügyekhez tartozik, illetve az említett törvények azon paragrafusait, melyet sértik a korona al-
kotmányos jogait. Magyarország azonban ezen igényekkel együtt azt is akarja, hogy a biro-
dalom többi országainak is hasonló jogokat biztosítsanak.

E posztulátumból következik:

1) Egy helytartó felállítása, aki, közvetlenül a koronától függvén, a magyar közigazgatás
feje volna; aki ellenjegyezné a korona minden parancsát, valamennyi kinevezést és a magyar
országgyűlés törvényeit. A helytartó mellett közigazgatási hatóságnak kellene lennie, még-
pedig a következő szekciókra osztva:

- a) a közigazgatás és a rendőrség részére
- b) az oktatás és a vallási ügyek részére
- c) az igazságügy részére.

E szekciók főnökei felelősek kellene, hogy legyenek a magyar országgyűlés előtt a fel-
adatkörükhöz tartozó ügyekért.

2) Legfelsőbb bíróság felállítása Pesten.

3) A kor szükségleteinek megfelelő megyei berendezkedés a képvisleti rendszer alapján,
s az önkormányzat azon mértékével, amely a felelős kormányzással összeegyeztethető, vala-
mint egy ehhez hasonló községi szabályozás.

³⁹ „Hogy Magyarországot a többi tartomány mintájára kormányozzák” (lat.). Az 1791:10. tc. tagadó pa-
rafrázisa.

⁴⁰ „Hogy a többi tartományt kormányozzák Magyarország mintájára (lat.). Lásd az előző jegyzetet.

⁴¹ „Ohne cine divergirende Richtung in den Neubau Oestreichs zu bringen”: szójáték az épület-metafa-
rával. A szövegfördítésben szereplő értelemben Trefort a kormánynak üzeni, hogy Magyarországnak
nem áll szándékában módosítani Ausztria épületének tervén. Ha azonban a ’Richtung’ szót ’Richtfest’
(’bokrétáünnep’) mellékljelentésben vesszük, akkor a mellékmondat értelme a következő: „anélkül
hogy külön ünnepelnénk az új épület főfalainak felhúzását”. Ez a kifejezés üzenet a többi nemzetiség
számára: ne tartsanak attól, hogy Magyarországnak hátsó szándékai volnának a közösen épített Ausztria
rendeltetésével kapcsolatban.

4) Kétkamarás országgyűlés az áprilisi törvények szellemében, amely törvényeket hoz minden belső ügyben: ezeket a helytartó felterjeszti Őfelsége elé szentesítés végett.

Ha e szervezet Magyarország számára célszerű, akkor alkalmazható volna a birodalom minden országában. Ez az egyetlen mód, hogy megfélemljenek a birodalom népei vissza nem utasítható szükségleteinek és kívánatainak. E népek nem semmisülnek meg, és nem akarják, hogy Bécsből igazgassák őket. Adjanak hasonló szervezetet a Lombard-Velencei Királyságnak, Galiciának és Csehországnak, adjanak Österreich örökös tartománynak, Tirolnak, Krajnának, Karintának és Stájerországnak, s a birodalom egységesebb és erősebb lesz, mint valaha. Mert hiszen az államéletben a természetszerű organikus egység erősebb, mint a mechanikusan kikényszerített.

Kérdés mármost, miképpen valósuljon meg a korona és az egyes országok helytartói között az ügyviteli összeköttetés, illetve hogy a birodalom egyes részeinek e vezetői milyen viszonyban álljanak a koronával és a központi kormánnyal (azaz az államtanárszékkel) annak érdekében, hogy e tartományi autonómia se az alkotmányos kormányzást, se a birodalom integritását ne veszélyeztesse?

Abszolút államban a dolog nem volna nehéz. Minden tartomány helytartója írásban benyújtana azon fontosabb ügyeket, melyeket a korona elé kell terjeszteni. Az uralkodónak kabinetje vagy kancelláriája volna, amelynek vezetője megtartatná a szükséges referátumokat, és az uralkodó döntése után a dolgokat aláírásra előterjesztetné, és a hivatali személyzetten keresztül a további intézkedésekről gondoskodna.

Alkotmányos államban mindez nem eshet meg: ott nem engedhetik meg, hogy a végső döntésre egy nem felelős kancellár vagy kabinetfőnök ilyen fontos befolyást gyakoroljon – e személynek felelős miniszternek kell lennie. Amint a magyar áprilisi törvények minisztert állítottak a király személye mellé, úgy az általam javasolt szervezetben is szükséges egy miniszter a király személye körül, hogy elintézzé mindazon ügyeket, amelyeket a helytartók a korona elé terjesztettek. Referálna ezekről az ügyekről Őfelségének, és ellenjegyezné valamennyi rendelkezést, azokat is beleértve, melyek érvényességéhez még az illető helytartó ellenjegyzése is szükséges volna.

Hogy azonban ne történjék ebben vagy abban az országban valami, ami veszélyeztetné a birodalom integritását; hogy elkerülhetők legyenek a konfliktusok az országok kormányai és a birodalmi kormány között; nehogy valamiképp szeparatistikus célzatú tartományi törvények szülessenek – azért a kabinetminiszternek vagy tartományi ügyek miniszterének (de Őfelsége személye körüli miniszternek is nevezhetjük) a birodalmi minisztérium tagjának kell lennie, és kétséges esetben tartományi ügyekről is tanácskoznia kell a birodalmi minisztériummal.

Fő követelmény egy nagy állam esetében az államélet azon ágainak egysége, melyektől állása külső irányban függ: itt semmiféle szétszabdaltság, decentralizáció nem lehetséges. Ide tartoznak:

1) A külügyek: erre az egyes országgyűlések semmiféle befolyást nem gyakorolhatnak, ez a birodalmi minisztérium és a birodalmi gyűlés dolga.

2) A hadügy: *egyetlen* hadsereg és a hadügy *egységes* igazgatása. Ennek felosztása vezetett az 1849. év sajnálatos eseményeihez, s újra ahhoz vezetne, ha még egyszer megkísértenék.

3) Kereskedelem és közlekedés. Ahogy nem létezhet egy államban két hadsereg és két különböző külpolitika, úgy két különböző kereskedelmi és vámrendszer sem lehetséges: ez is csak polgárháborúhoz és forradalomhoz vezetne. A kereskedelmi és vámügyhöz kapcsolódnak a szállítási eszközök, melyekről szintén a birodalomnak kell gondoskodnia.

4) A fenti minisztériumok kiadásaira gondolva, s egyáltalán, törvényes és gazdasági megfontolások miatt nem létezhet több pénzügyi rendszer egy államban, hanem csak egy pénzügyi vezetés, egy pénzügyminisztérium.

A birodalmi minisztérium ezért öt tagból állna: a külügy-, a hadügy-, a pénzügy-, a kereskedelmi és közlekedési, illetve az országos vagy tartományi ügyi miniszterből, elhagyva

a jelenlegi minisztériumból a belügyet, az igazságügyet és a vallás- és közoktatásügyet, melyek irányításához szükségtelen az egyöntetűség, és melyek egysége korántsem feltétele az osztrák állam integritásának.

A közigazgatási decentralizációra vonatkozó követelése a birodalmi ügyek lehető legnagyobb egységének követeléséhez kapcsolódik. S az alkotmányos megfontolásoktól eltekintve, az egységes kormány szempontjából kívánok általános birodalmi gyűlést, mert csak egy, a szó legszorosabb értelmében vett birodalmi ügyek érdekében létező általános birodalmi gyűlés képes eljélt venni az országgyűlések szeparatiztikus tendenciáinak. Ha nincs általános birodalmi gyűlés, akkor minden országgyűlés bele akarja magát ártani a birodalmi ügyekbe, alkotmányos jogosítványokat akar majd követelni magának, ami szükségképpen a birodalmi ügyek elaprózódáshoz és az ebből következő felfordulásokhoz vezetne.

Sokszor és sokféle ellenvetést hallottam már a *Reichstag* avagy általános birodalmi gyűlés avagy birodalmi szenátus (a név most mellékes) eszméje ellen. A birodalom valamennyi országának képviselőiből álló törvényhozó gyűlésről van itt szó, amely törvényeket hoz az államélet azon területein, amelyek valamennyiük számára közősek, s emellett találkozási pontként is szolgál, ahol valamennyi ország és nemzetiség érintkezne és megtanulná belátni, hogy nem a viszály és a háború az érdekük, hanem a békés együttélés. Az általános birodalmi gyűlésnél nincs jobb eszköz arra, hogy lehetetlenné tegyék a jövőben a testvér- és népharcot s a visszatérést az abszolutizmushoz. A fő kifogások a következők:

a) Ez az olyannyira különböző nemzeti elemekből álló birodalmi gyűlés a nemzetiségi harc színterévé fog zülleni.

b) Az osztrák birodalom nem kormányozható birodalmi gyűlés által.

c) A nyelvek különfélése lehetetlenné teszi az általános birodalmi gyűlést.

d) Anomáliát okoz, ha törvényhozás fölül törvényhozást rendelünk: az országgyűlések összecsegyeztetetlenné a birodalmi gyűléssel.

Ami az első kifogást illeti, ez a jelenlegi központosító rendszer mellett teljességgel helyénvaló. De hiszem, hogy az egyes országok és nemzetiségek megbékélt nemzeti érzésekkel jelennének meg a birodalmi gyűlésben, amennyiben minden országnak, ahogy óhajtom, megadják a jogait, és átengedik neki, hogy gondoskodjék belügyeiről. A birodalmi gyűlésnek egyébként olyan fontos létkérdéseket kell majd tárgyalnia, hogy tagjai, bármely nemzetiséghez tartozzanak is, nemzetiségi velleitások miatt ezen kérdéseket nem hagyhatják figyelmen kívül. Az álláspont és a politikai nézetek közös volta vonzzák és taszítják az embereket, és a pártok, mint minden törvényhozó gyűlésnél, elvek, politikai nézetek avagy anyagi érdekek szerint fognak alakulni, nem pedig pusztán nemzetiségek szerint.

Kormányozható-e birodalmi gyűléssel Ausztria? Készséggel elismerjük, hogy birodalmi gyűléssel nehezebb kormányozni, mint ostromállapottal; kérdéses viszont, vajon meddig kormányozhatnak birodalmi gyűlés nélkül, vajon nem újabb forradalomhoz vezet-e a birodalmat az abszolutisztikus kormányzási mód? Vajon a birodalom pénzügyei nem kényszerítik-e rá a kormányt, hogy egybehívja a birodalmi gyűlést? Abból, hogy a jelenlegi minisztérium nem volt képes birodalmi gyűléssel kormányozni, nem szabad arra következtetnünk, hogy egy másik minisztérium sem kormányozhatja birodalmi gyűléssel az osztrák birodalmat.

A nyelvi nehézséget a gyakorlat szüntetheti meg, csupán kényszerrel nem szabad alkalmazni nyelvügyben; ne hozzanak rendeletet, hogy ezt vagy azt a nyelvet kell beszélni. Nem kell tartani attól, hogy a birodalmi gyűlés tagjai nem fogják egymást kölcsönösen megérteni, és hogy nem akarják magukat a közvéleménnyel megértetni. Nem lehet kétséges, hogy a birodalom német fővárosában, az osztrák birodalomban, ahol Itália kivételével a német nyelvet minden országban valamennyi művelt ember beszéli, s még Itáliában is sokan akadnak, akik értik és beszélnek a németet, az ügyeket német nyelven fogják tárgyalni. Mivel feltehető, hogy a birodalmi gyűlés nem minden tagja rendelkezik a német nyelv megfelelő készségével és gyakorlatával, azért engedélyezhetik az írásbeli referátumokat is, mint a francia törvény-

hozásban. A legcsekélyebb mértékben sem fogja veszélyeztetni az osztrák birodalom érdekeit, ha magyar vagy olasz akcentussal fognak német beszédeket tartani; de a nemzetiségek szellemi fejlődését sem veszélyezteti ez, hiszen otthon, saját országgyűlésükben, saját tartományi kormányukban mindent saját nyelvükön tárgyalnának.

Az utolsó ellenvetés skolasztikus természetű, melyet már régen megcáfolt a politikai gyakorlat: Svájc és Amerika legyen előttünk a példa.

Kissé közelebből is szemügyre akarjuk venni egyébként a kérdést. Az ellenvetést a következők motiválják:

Amennyiben az uralkodó egy történetileg kialakult határokkal rendelkező, politikailag önálló ország népképviselőinek körében magát törvényhozó hatalomként konstituálja, akkor együtt van az alkotmányos országokban elgondolható egész államhatalom, amely államhatalomból a hatalom egy része sem vehető el magának az államnak az megzavarása nélkül, s amely fölött józan ésszel nem képzelhető el egy még magasabb hatalom. E hatalom minden korlátozása az állam veszületett őscseréjébe rabolná el, és megfosztaná az élettől; minden arra vonatkozó kísérlet, hogy a hatalom egy részét átruházással továbbadják, az állam határain kívülre vezetne, s következésképpen idegen földre, idegen személyek körébe, akiknek az államhoz nincs közük.

A dolgok ezen szemlélete egészen helyes volna, ha Franciaországra vagy Spanyolországra tekintünk, ám sem Magyarország, sem Csehország, sem az osztrák birodalom bármely alkotórésze nem önálló állam, és következésképpen ha az uralkodó ezen országok egyikének népképviselői körében magát törvényhozó hatalomként konstituálta, akkor még nincs együtt az egész államhatalom. Mivel ezek az országok a Pragmatica Sanctio által összeköttetésben vannak, külső irányban egészet képeznek és közös érdekekkel rendelkeznek, melyekről közösen is kell gondoskodniuk, ezért a dolog természetében rejlik, hogy korlátozzák az egyes országok törvényhozó hatalmát, és hogy a hatalom azon mennyiségét, melyre ez a korlátozás kiterjed, átruházzák az egyes országok képviselőiből álló gyűlésre. Ez az átruházás azonban sem idegen földön, sem idegen személyek révén, akiknek az államhoz nincs közük, nem lehet végbe, hiszen sem a hely, ahol Csehország, Magyarország és Galícia királya lakik, nem lehet idegen ezen országoknak, sem pedig azok a népek nem tekinthetők egymást idegennek, melyeknek nemcsak közös uralkodójuk van, hanem közös hadseregük, közös pénzügyük és közös kereskedelmi törvényhozásuk is.

Óriási tévedés azt hinni, hogy a tanácskozási tárgyak gondos rétegzése és elvlasztása lépcsőfokul szolgálna ahhoz, hogy egy államtól szépszerével megvonjuk természetes és veszületett jogait, hogy egy idegen testületnek szolgáltatjuk ki. Mert hiszen még a fenntartásokkal elvlasztott tárgyak sem vihetők az állam természetes határán túlra, és minden, amit az országoktól és képviselőitől távol tartanak, nem helyezhető egyebüvé – mint magának az uralkodónak a kezébe. Az uralkodó ezeket sem ajándékozással, sem meghatalmazással tovább nem adhatja azon szándékkal, hogy ezáltal elérje az eredeti államnak egy idegen és képzeletbeli törvényhozásnak való alárendelését. Ha azonban mindent, amit megvonnak a birodalom egyes országainak törvényhozó gyűléseitől (értve ezen a pénzügyet, a hadügyet, a kereskedelmet, a közlekedést és a külügyet), átengedhetnek az uralkodónak, aki nem ezen országok mindegyikében, következésképpen (a dolgok e szemlélete szerint) idegen földön székel, akkor miért ne ruházhatná rá mindezt egy – mindezen országokhoz közösen tartozó törvényhozásra?!

Továbbá azzal érvelnek: Ahogy kétszer nem lehet egy állam területét birtokba venni, mert a fennálló tényleges birtoklás valamennyi másikat kizárja: így törvényhozási lehetetlenség a lépcsőzetesen elrendezett kettős képviselő.

E lehetetlenség azonban lehetőségként tűnik szemünkbe Svájcban és Amerikában.

Az egész érvelés során – melyet nem óhajtunk tovább követni – abból az előfeltevésből indulnak ki, hogy az osztrák birodalom valamennyi országa önálló állam. A Pragmatica

Sanctio értelmében viszont a birodalom egyes országai nem önálló államok, és ennél fogva az érvelés alapja éppúgy hamis, mint amennyire pusztá doktriner fikció a reá alapozott építmény.

Még arra az ellenvetésre akarok e helyütt egy pillantást vetni, amely szerint az általam javasolt szervezet két külön államot hozna létre.

A jelenlegi központosító rendszer hívei szememre vethetnék, hogy hiábavaló dolog kiemelni a birodalmi minisztérium hatásköréből a belügyet, az igazságügyet és a kultusz-minisztériumot, ha a legfontosabb dolgokat ezekben az ágakban továbbra is a korona dönti el Bécsben egy kabinetminiszter közreműködésével, aki egyúttal a birodalmi minisztérium tagja kellene legyen. Úgy gondolják, a kabinetminiszter minden valószínűség szerint három, a jelenlegi három minisztériumnak megfelelő szekcióra osztja majd minisztériumát: a belügyire, az igazságügyire, illetve a közoktatás- és vallásügyire, és ezért sokkal egyszerűbb megtartani a jelenlegi minisztériumokat és a jelenlegi eljárásmodot.

A hasonlóság azonban csak látszólagos a jelenlegi és az általam javasolt szervezet között, mert a helytartók, javaslatom értelmében, csak olyan ügyeket terjesztenének a korona elé, mint amelyeket a valóban alkotmányos államok miniszterei. Azokban az ügyekben, melyekben maguk a miniszterek szoktak dönteni, maguk a helytartók döntenének.

A helytartóknak, nézetem szerint, kezdeményező szerepük volna tartományi ügyekben; és e tárgyokban a korona rendelkezése is az illetékes helytartó ellenjegyzésével válna hatályossá. A kabinetminiszter befolyása így mintegy a mechanikus segítségre korlátozódna, melyet a koronának kellene nyújtania, illetve annak ellenőrzésére, nehogy valami történjék az egyes országokban, ami ellenkezne a birodalom érdekeivel.

A föderalizmus szószólói azt szeggezhetnék szembe nézetemmel, hogy miután a legfontosabb dolgok mégiscsak Bécsben dőlnek el, így hát éppen mindegy, mely formában történik ez. Ám ez nagy tévedés, mert épp itt minden a formán múlik. Mármost vannak egyszer országos ügyek, melyek alkotmányos monarchiában nem dönthetők el az uralkodó közvetlen közreműködése nélkül; mivel az uralkodó nem székelhet tíz tartományban, ezért e dolgoknak valóban Bécsben kell eldőlniük. A magyar kancellár is Bécsben volt megtalálható 1848 előtt, és – az áprilisi törvények értelmében – a király személye körül miniszter is. Kérdés, miért nem állíthatnak magyar minisztert a magyar ügyekhez. E posztulátumot nem találjuk egészen megengedhetőnek, hiszen ekkor az olasz ügyekhez olasz, a lengyelhez lengyel, a csehhez cseh, azaz minden tartományhoz saját minisztert kellene állítani. Így szakadás, nehézkesség támadna az ügyekben, ami csak rendetlenséghez vezet, s épp ezért tarthatatlan volna. Továbbá nem volna lehetséges megteremteni a szükséges kapcsolatot az országos kormányok és a birodalmi minisztérium között, ha a király személye körül ilyen sok miniszter működne.

Az osztrák birodalom sajátos természetéből következik, hogy amennyire minden egyes rész a centralizáció ellen berzenkedik, és már ezáltal is lehetetlen a teljes centralizáció, annyira lehetetlen a teljes föderalizmus is. A tökéletes föderalizmus előfeltételezi az egyes részek abszolút elkülönülését a belügyek tekintetében, amint azt Svájcban és az Amerikai Egyesült Államokban látjuk. Ez azonban csak köztársasági kormányzatnál valósítható meg. Monarchiában az államfőnek – az uralkodónak – nemcsak azon ügyekre kell befolyást gyakorolnia, amelyek az összállamot érintik, hanem az egyes országok ügyeire is. Ezért már az egyes országoknak is érintkezniük kell az uralkodó személyében belügyek tekintetében, mint ahogy azon hivatalban is érintkezniük kell, amelyet az uralkodó mellé állítanak fel a korona elé terjesztett országos ügyek elintézése érdekében. Az osztrák birodalom ezért olyan szervezetet követel meg, amely éppoly messze van a centralizációtól, mint amennyire a föderációtól. A centralizáció elnyomja a nemzetiségeket és az egyes országok történetileg önálló létezését, melyek túl mély gyökeret eresztettek, sokkal inkább összenőtték a népek szemlélet- és érzésmódjával annál, mintsem hogy feladják őket. A föderalizmus viszont kizárná, hogy

a korona az egyes országok belügyeire bármi hatást gyakoroljon, minélfogva szükségképpen aláásná a birodalmat, és minden valószínűség szerint az egyes részeknek az egésztől való elszakadását vonná maga után.

V. A végleges megszervezés útja

Nem tétellezzük fel a kormányról, hogy egy csapásra visszavonna mindent, ami 1849. március 4-én és azóta történt, és új alkotmányt, új kormányzási és közigazgatási szervezetet oktrojálna ránk. Sem lehetetlen dolgokat, sem forradalmi rendszabályokat nem követelünk, jöjjenek akár alulról vagy felülről. Ellenben az egykori és a fennálló intézmények kiegyenlítését óhajtuk; óhajtuk, hogy ráleljenek arra az útra, amelyen elérkeznek a dolgok végleges elrendezésével a forradalom befejezéséhez, a jog alapjához. Magyarország és a birodalom viszonyának jogalapja a Pragmatica Sanctio. Ez még mindig áll, az elmúlt két év minden eseménye ellenére. All továbbá, *de jure* a korábbival megegyező teljes törvényerővel, az 1791. évi 10. tc., hiszen 1848-as magyar országgyűlés csak ráépült erre az alapra, és nem szüntette meg azt. Az 1848. évi törvények, melyeket a magyar birodalom rendjei öfelsége a császár és király szentesítésével hoztak, *de jure* szintén érvényben vannak – csak éppen az 1848. és 1849. év eseményei miatt nincsenek szokásban.

A március 4-i oktrojált alkotmány is elismerte a magyar alkotmányt, amin semmi egyeb nem érthető, mint az 1848. évi alkotmány, már amennyiben az csupán a belügyekre vonatkozik.

Később mindazonáltal szervező rendeletek jelentek meg, melyek teljességgel figyelmen kívül hagyták az oktrojált charta ígéreteit; bevezették a bürokratikus kormányzást, elvették tőlünk a legfelsőbb bíróságot, létrehozták a Vajdaságot, és olyan dolgokat hívtak életre, melyekbe Magyarországon soha nem egyeznek bele. Mindezen rendelkezések azonban csak átmenetiek, és minden jogalapot nélkülöznek. Kérdéses, miképp tehetünk szert jogalapra. Nem hisszük, hogy ez az egykori viszonyok egyszerű restaurációja révén megtörténhet – mert akkor az áprilisi törvényeket a maguk teljességében kellene helyreállítani. *Magyarország történeti joga: az áprilisi törvények – Magyarország legitim jogait e törvények foglalják magukba.* Mivel azonban aligha feltételezhető az áprilisi törvények teljes helyreállítása, melyek az áprilisi intézmények következményeként jöttek létre, így a Pragmatica Sanctiónak, az áprilisi törvényeknek és a március 4-i chartának valamiféle kiegyenlítésén kell gondolkodnunk. E kiegyenlítésnek új szerződés kell legyen az eredmény, amely jogalapját fogja képezni az oszt-rák birodalomnak és Magyarországnak a birodalom összeköttetésének: ez Ausztria újjáépítésének legbiztosabb alapja.

Hol és miképp valósulhat meg e kiegyenlítés, és köthető meg e szerződés?

E feladatot csak egy általános birodalmi gyűlés oldhatja meg, mert csak a birodalom valamennyi országának képviselői jogosultak erre. Csak ők juthatnak új megegyezésre az uralkodóval a tekintetben, milyen állást foglaljanak el az egyes országok az összbirodalomhoz képest, illetve hogyan szerveződjenek meg a birodalom. Miután mindez megtörtént, csak akkor válik lehetővé, hogy az egyes országgyűlések országaikat véglegesen megszervezzék. Hiszen az egyes országok belső szerveződése, különösen pedig Magyarorszáé alapjában függ az összbirodalom megszervezésétől. Csak így kerülhetjük el az áldatlan harcot, melyek akkor törnének ki az egyes országgyűléseken, ha ezek a birodalmi gyűlésnél előbb szerveződnének meg. Csak így előzhető meg az országgyűlések eredménytelensége.

Az oktrojált alkotmány elköveti mindkét nagy hibát: hogy ti. még a birodalmi gyűlés felsőházának megválasztását is a tartományi gyűlésekre bízza, és hogy ezért a tartományi gyűlések megelőzik a birodalmi gyűlést. Mivel azonban az oktrojált alkotmány mindaddig nem valósult meg, sőt mivel a legfontosabb szervezési területeken eltértek tőle, ezért e pont

tekintetében is eltérhetnének tőle, és egy ideiglenes *Pairie*-t vezethetnének be. Ezzel felszámolnák e nehézséget, és egybehívhatnák az általános birodalmi gyűlést anélkül, hogy az országgyűléseket előrecengednék.

Engedtessek meg, hogy a vezérgondolattal zárjam értekezéscsmet. Nevezetesen: ahogy megelőzhető lett volna a forradalom Ausztriában a felelős miniszteri kormányzási mód bevezetésével, a birodalmi gyűlés egybehívásával s az ezekhez szükségképpen kapcsolódó reformokkal, úgy most is kizárólag a birodalmi gyűlés egybehívásával, amely megállapítja a birodalom egyes országainak a birodalomhoz való állását, és *új jogalapot lépésit a régi elveken*, illetve csakis valódi, nem pedig látszat-alkotmányos kormányzási móddal fejezhető be a forradalom.

Sajtó alá rendezte, fordította és a jegyzeteket írta: Gángó Gábor